

Poimanje Boga u odabranoj poeziji Ivana Goluba

Tea Sesar¹

U radu se na odabranom korpusu pjesama Ivana Goluba analizira autorovo shvaćanje mnogostrukosti Božje pojavnosti u ljudskom životu. Autorica u promatranome pjesničkom opusu pronalazi argumente za trostruku tipologiju, točnije za izdvajanje triju Božanskih lica: Boga koji je prisutan, Boga koji se igra i Boga koji se smije. Navedenim se trima predodžbama Boga Golubova pjesničkog subjekta te njihovim interpretacijama bavi ovaj rad. Također, te je pojavnosti moguće implicitno iščitati u trima aspektima koji se realiziraju bilo na formalnom planu, bilo na planu sadržaja ili u osjećaju atmosfere pojedine pjesme. Na prvom se mjestu očituje mogućnost dijaloške pozicije koju Učitelj dopušta učeniku, tj. omogućavanje preispitivanja i promišljanja Božjeg autoriteta u odnosu na ljudsku slobodu uz pomoć uma. Drugi aspekt predstavljaju mogućnosti izbora koje ljudi imaju dok nose svoj križ što je vidljivo u Golubovoj jednostavnosti pjesničkog izraza. U njoj je skrivena duboka mistika koja započinje susretom. Pri tomu se Golub opredjeljuje za vedru simboliku i najsitnijih detalja pa će se upozoriti i na očitovanje dječjeg habitusa Golubova diskursa. Treća interpretacijska perspektiva promatra naročitu ulogu koju Golub daje šutnji i samoći u ljudskom životu jer su one za njega jednako važne kao razgovor, bilo s Bogom, bilo s ljudima. Za zaključiti je da su dijalog, vedrina i kontemplativna šutnja darovi koje Bog nudi u Golubovom umjetničkom djelu kao upute za čitatelja vjernika. Kratko će se naznačiti i povezanost navedenih pjesničkih strategija s Golubovom filozofskom mišlju, no detaljnija razrada ostavljena je za drugu prigodu.

---

¹ Tea Sesar, mag. educ. philol. croat., Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Savska cesta 77, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: sesar.tea87@gmail.com.

Ključne riječi: *Deus ludens, Deus ridens*, dijaloški pjesnički subjekt, kontemplativna šutnja, pjesništvo Ivana Goluba, prisutni Bog.

1. Uvod: *Pjesma nek nam bude disanje*²

Ivan Golub bio je svećenik, teolog, esejist, filozofski mislilac, uvaženi profesor svjetskog glasa i za ovu temu najvažnije, pjesnik i pisac bogate bibliografije o čijem su književnom, a i teološkom stvaralaštvu napisani brojni radovi.³ Prema navodu Smiljane Rendić, Golub je, „nakon Đure Sudete, prvi pjesnik iz katoličkih rugova u kojemu se jakost pjesničkog dara posve spojila (...) s katoličkom religioznošću (...)“ (Rendić, 1991, 611) Golubova poezija duboko je ukorijenjena u kršćanskoj teologiji, no istodobno je visokoestetizirana te s književnoga gledišta funkcionira kao punopravan i samosvojan umjetnički izričaj. Odabrani korpus Golubovih pjesama pokazuje mnogostrukost Božje pojavnosti u ljudskome životu te se može zaključiti da pjesnički subjekt Golubovih pjesama otkriva tri različita Božanska lica: Boga koji je prisutan, Boga koji se igra i Boga koji se smije. Svaka od ovih sintagmi u sebi sadrži svijet za sebe, bogat duhovni prostor u kojem se stopljaju čitateljeva potreba za estetskim užitkom u poeziji, ali i potreba čovjeka vjernika za produbljivanjem odnosa s Bogom pri čemu ni jedno ni drugo ne biva kompromitirano. Estetska uloga ujedinjena s duhovnom odgovara koncepciji lirske pjesme o kojoj, opisujući sadržajna određenja njezine izražajne funkcije, zaključuje Kravar: „Misija je lirike prije u formuliranju i u konzerviranju subjektivnih stanja koja se na sličan način, izazvana istovrsnim stimulima, uspostavljaju u duševnom životu mnogih individua.“ (Kravar, 1983, 505)

Nemoguće je govoriti o Golubovu poimanju Boga zasebno od njegova poimanja čovjeka jer su zamišljaj Boga i čovjeka neodjeljivo vezani te jedan iz drugoga proizlaze. Drugim riječima, njegova je antropologija bitno kristološka i obratno.⁴ Sveza je ovog dvoga uspostavljena u tumačenju čovjeka kao slike Božje koje prožima Golubov podjednako esejistički, teološki i književnumjetnički opus. Štoviše, u njegovom je shvaćanju ovo dvoje jedna riječ: „Slika

2 Stih iz istoimene pjesme (Golub, 2003a, 368).

3 Na primjer zbornik radova u povodu šezdesete obljetnice rođenja Ivana Goluba pod naslovom *Homo imago et amicus Dei* (1991). Ratko Perić (prir.). Rim: Papinski hrvatski Zavod svetog Jeronima

4 O Golubovoj teološkoj antropologiji u spomenutom zborniku piše Rešid Hafizović (1991). Neki antropološki naglasci u teologiji Ivana Goluba. (isto, str. 204-215).

Božja naime mogla bi se pisati kao jedna riječ: *slikabožja* jer je to zaseban pojam. Nije to slika koja je Božja, kao što je slika koja je Šimunova, slika koja je Judina. Slika Božja znači prvotno prisutnost Božju.” (Golub, 2003a, 472) Čovjek nije kao Bog, nego u sebi sadrži Božansku klicu, trag stvaranja. Pripadnost i posvojnost iz područja je posjedovanja premješteno u područje bivanja i esencije (bitka).⁵ Kako proizlazi iz Golubovih razmišljanja, Bog nije samo prisutan u čovjeku, on je prisutan čovjeku, prisutnost Božja nije mjesto, nego svojstvo. Također, čovjek *slikabožja* za Goluba predstavlja ključno mjesto Biblije kao izvorište zaključivanja o Božanskoj naravi putem čovjekove, stoga interpretacija svake od triju opisanih predodžaba Boga u sebi sadrži i koncepciju čovjeka. Stihovi pjesme *Božje lice* svjedoče upravo o tome: *Želim gledati Božje lice u licima ljudi/ (...) Svako je lice Božje/ I svaka je ruka njegova.* (Golub, 2003a, 369)

Ovdje se ne može ulaziti u detaljniju razradu teoloških osnova triju pjesničkih realizacija Božje naravi, već će one biti samo kratko naznačene. Fokus je usmjeren na paradigmu interpretacije književnog teksta s posebnim naglaskom na izražajnu i metajezičnu funkciju. S obzirom na potonje, zanimljivo je, prije detaljnije analize triju Božanskih predodžaba, upozoriti na metajezični impuls Golubovih pjesama.

2. Poezija kao jeka

Poezija je, stoji u Golubovu refleksivnom zapisu *Dan osmi*, nastala u dan osmi te traje od Adamova vremena do danas: *To dozivanje zove se pjesma (poezija)* (Golub, 2003a, 361). Pjesništvo je otpočetak oblik dijaloga između Boga i čovjeka, traženje izgubljene zvijezde, kao i govor, zov, poziv. Zvijezda je, ispavši iz Jahvinih ruku i upavši u Adamovu zjenicu, simbol Božanskog traga u čovjeku, Božansko je vlasništvo. K tome, već je na ovome primjeru vidljiv dinamičan (i dramatičan) odnos potrage kao i motivi očiju, zvijezda, osjetila vida i slušanja. Jedina upitna rečenica u pjesmi *Je li je čuo?* kao da nagovješćuje čovjekove pokušaje ponovnog uspostavljanja komunikacije s Bogom, ali i neizvjesnosti u kojoj se Božji odgovor ne čuje. Pjesma (poezija) istovremeno je znak potrage pjesničkog subjekta za Bogom, ali i medij kojim on za njim traga. Autoreferencijalnost, na primjer, možemo primijetiti i u pjesmi *Kad je*

5 O Božjoj prisutnosti čovjeku Golub piše u knjizi „Prisutni. Misterij Boga u Bibliji“, konstatirajući kako ona nije „puka prostorna (kategorijalna) prisutnost“ (Golub, 1969,16), nego bivstvena, esencijalna prisutnost (isto, str. 45).

Bog moja pjesma (Golub, 2009, 236) jer otkiva da svaki dio stvarnosti, svaki fragment svakodnevice pjesničkog subjekta postaje pjesma. Štoviše, svaka je pjesma i *pjesma u pjesmi*, ona s početka stvaranja, iz dana osmog jer u sebi sadrži, samim time što je poezija, i pjesmu kao potragu za Bogom.

Sva lica Golubovih pjesama pronalazimo u pjesmi naslovljenoj *Postanak pjesme* (Golub, 2009, 141) iz koje se može iščitati uloga pjesnika kao onoga koji pjesme ubire, a ne piše. On je sakupljač žetve (poezije kao života i života kao poezije), a pjesme su plodovi. Pjesma je i *ushitnica i tužaljka, poskočica i igraljka* kako stoji u stihovima. Moguće je dakle, da je tako i Golub vidio svoju ulogu pjesnika kao posrednika. K tome, u pjesmi *Poslanje stihova* (Golub, 2009, 245) naznačuje se da su stihovi put do bitka stvari što, uz sve navedeno, potvrđuje da je u Golubovu pjesničkom univerzumu upisan pokušaj otkrivanja Boga poezijom. Dakle, Golubova je metajezičnost ne samo upućivanje pjesme na samu sebe, nego je, izlazeći iz područja umjetnosti riječi u područje duhovne stvarnosti istovremeno i način i sredstvo komunikacije Boga i čovjeka te se ostvaruje obostrano. Pjesma je jeka, „odgovor na govor“ (Golub, 2003a, 530), ali i molitva jer se predstavlja „kao poseban tip govorne poruke“ (Kravar, 1983, 509): „Sve je jeka. I ovaj moj zapis. I Vaše čitanje ove knjige. (...) I čovjek je jeka, Božja jeka.“ (Golub, 2003a, 531) Metajezičnost je upisana u sve Golubove pjesme; njegovo je pjesništvo razgovor s Bogom, ali i govor o Njemu. Stoga svaka od pjesničkih koncepcija Boga predstavlja i jednu dimenziju Golubove teologije.

3. Bog koji je prisutan: Golubova „teologija blizine“

Werner J. Gruber, austrijski svećenik i teolog, u Golubovim djelima iščitava šest stupnjeva pomoću kojih objašnjava pojam „teologije blizine“. Iako su svi stupnjevi uzročno-posljedično povezani, za ovu je temu osobito značajna uloga susreta.⁶ U ciklusu *Pišem ti hitro/ Dođi brzo/ Ne mogu sam* Golub piše: *Susreti su ono/ što nebo daje zemlji* (Golub, 2003a, 252). Dakle, u Golubovoj se poeziji Božanska nazočnost otkriva u terminima koju naznačuju blizinu, prisutnost, stoga i su-sret. Jezgra Golubove teologije kao govora o Bogu ranije je spomenuti značenjski univerzum čovjeka *slikebožje*. Svaki čovjek u sebi nosi trag Božje prisutnosti jer „trag je priostala prisutnost onoga tko ga je utisnuo“ (Golub, 1998, 123). Prva je stoga predodžba Boga u Golubovim pjesmama Bog koji je prisutan u susretu otkrivajući se kao trag.

⁶ Werner J. Gruber (1991, str. 194-195).

Pogleda li se pjesma *Već oči* (Golub, 1994, 56), njezin posljednji stih *A Bog je stavio svoje oči u srce čovječje* otkriva da je Božanska prisutnost upisana u čovjekovu srcu te da su Bog i čovjek na taj način sljubljeni. *Ne pitaj vrača/ već oči!* imperativ je upućen čitatelju, no drugo lice jednine može upućivati i na obraćanje subjekta samome sebi. Da bi se prepoznao Božji dar, naslutila ljepota stvorenoga u simbolici ptičjeg pjeva te otkrilo čovjekovo poslanje iz stiha *Doista ne prepoznajem dara, bar ne vazda*, potrebno je otvoriti oči i uši ne samo tijela, nego srca. Vid i sluh iz tjelesne su domene izmještene u duhovnu, čime se razrješuje napetost izrečena trima pitanjima s početka pjesme. Želi li se susresti Boga, treba se pogledati u vlastite oči, ali oči srca. Otkriju li se u srcu i Božje oči, život postaju susreti s Bogom i ljudima, otkrivanje i prepuštanje slutnji. Nemir pjesničkog subjekta, uzbibanost njegova nutarnjeg svijeta iskazana je trima susljednim pitanjima na početku, ali je vidljiva i u daljnjem tijeku pjesme. Fragmentiranost upitnih i uskličnih rečenica i njihova stihovna razlomljenost upućuju na bujicu misli koja prolazi glavom pjesničkog subjekta. „Pošiljalac lirske pjesme nije samo promatrač, nego i trpilac (patiens)“, zaključuje Kravar (Kravar, 1983, 495), upućujući na sudjelovanje jezika pjesničkog subjekta u formiranju njegova odnosa prema predmetu pjesme, ali i njegovo nutarnje raspoloženje kao drugu polovicu semantičkog ključa. Podudaranje iskustva pjesničkog subjekta s iskustvom čitatelja, angažira izražajnu funkciju lirske pjesme kao značenjski indikativnu. „Osnovni društveni mehanizam koji povezuje izražajnu funkciju lirike s duševnim životom širih ljudskih kolektiva mogli bismo nazvati socijalizacijom subjektivnosti odnosno ljudske osjećajne prirode.“ (Kravar, 1983, 505), a opisani je mehanizam vidljiv i u ovoj Golubovoj pjesmi.

Prisutnog Boga pjesnički subjekt otkriva i još dvama načinima: u bliskosti s ljudima i sobom te putem osjetila: „Modalitet Božanske prisutnosti mora se očitovati u blizini čovjeka čovjeku.“ (Golub, 1969, 43) U tome se smislu potvrđuju riječi Tonka Maroevića iz predgovora knjige „Sabrana blizina“: „Bliskost čovjeka s čovjekom, prijateljavanje među ljudima u Golubovu univerzumu kao da vodi i približavanju prema božanskoj dimenziji postojanja, odnosno obratno: Božja se nazočnost na neki način manifestira ili barem konkretizira u našem prihvaćanju bližnjega.“ (Golub, 2003a, 6-7) Čežnju za bliskošću s ljudima Golubov pjesnički subjekt eksplicitno izgovara u pjesmi *Trinaesti učenik* stihovima: *Daj mi/ da vidim čovjeka kraj sebe/ Moje oko je nemirno/ i vid se moj drži obzora/ Ne vidim onoga kraj sebe* (Golub, 2003a, 287). Uzme li se u obzir

i prethodna pjesma, vidljivo je da je razlog nemiru oka pjesničkog subjekta taj što se ono drži obzora, onoga vidljivoga tjelesnom, svjetovnom oku. Tek kad u svome srcu subjekt, ali i čitatelj, pronade Božje oči, obzor može postati obzir, kao što je u pjesmi *Ima Boga: Slutim i znam/ da ti si/ obzor i obzir* (Golub, 1994, 67). Tada će vidjeti srcem, tj. Božjim očima, a njegov vid postat će odnos s drugima.⁷ Također, Bog je u toj koncepciji u ulozi „bliskog poglavara” koju je Golub opisao i u knjizi „Od kompromisa do ljubavi“ ovim riječima: „Do Isusa ne bi dopro jerihonski slijepac, niti ga se dotakla bolesna sirota, da se Učitelj dao zakovati u svoj krug. Isusu nije osama bila nametnuta, on ju je odabirao sam, i povlačio se na molitvu da bi onda opet što više i što dulje bio raspoloživ za ljude.“ (Golub, 1975, 44) Zaključuje se da u pjesničkom univerzumu Ivana Goluba oprečni par usamljenosti i povlačenju u samoću nije samo društvo i društvenost, nego ponajprije bliskost i prisutnost, bivanje tu, makar i u tišini. Takvu koncepciju *susretne* blizine na mnogim mjestima suptilno izgovara i Golubov pjesnički subjekt.⁸

Posljednja odrednica Golubova pjesništva kao aspekt bliskosti s Bogom važnost je ljudskih osjetila, bilo da su ona okidač ili poticaj za pisanje, bilo da pojedina pjesma angažira neko od osjetila u čitatelja, od kojih su to najčešće vid, sluh ili opip. Pritom vid i sluh ne uključuju samo vid očima i slušanje ušima, nego i srcem, a opip ne samo dodir već i rad ljudskih ruku. Golub ustrajno inzistira na konkretnosti, tj. glagol vidjeti za njegov pjesnički subjekt znači i otkriti, oči su organ vida, ali i medij spoznaje jer se preko malih i svakodnevnih stvari pažljivom gledatelju otkriva transcendentno. Kao primjer za to poslužit će stalan motiv zvijezda, posebno u korpusu već spomenute pjesničke zbirke znakovito naslovljene upravo „Oči“ te u istoimenoj pjesmi. (Golub, 1994, 9)

Pročitamo li ovu pjesmu, uvidjet ćemo da je napisana u sadašnjem glagolskom vremenu, a njezina je jezgra stih, ujedno i cijela rečenica: *Sad znam*. Gledati, vidjeti, a naposljetku znati i spoznati. Pjesma započinje znakom križa što pjesnički subjekt uvodi u stanje molitve⁹, razgovora s Bogom, no taj se razgovor ne odvija riječima, nego pogledom: *Sreo mi se pogled s Bogom*. Pritom,

7 Zato što je čovjek stvoren na sliku Božju, a Bog želi biti prisutan čovjeku, proizlazi i da je u čovjekovoj suštini čežnja za bliskoću s ljudima: „Odnosom prema bližnjemu čovjek očituje odnos prema Prisutnome.“ (Golub, 1969, 44).

8 U zbirci „Nasmijani Bog“ jedna pjesma nosi naziv *Susretna Nova godina* (Golub, 2009, 330).

9 I u ovoj se pjesmi očituje metajezičnost o kojoj je bilo riječi ranije u tekstu. To je pjesma s početka stvaranja u kojoj se pjesma u pjesmi realizira kao pjesma u molitvi i obrnuto.

zvijezde su metafora Božjih očiju, ali inverzija situacije iz druge strofe pokazuje i da su *Oči Božje zvijezde*. Čovjek u sebi sadrži trajno upisan Božji trag, no zvijezde upozoravaju i na povezanost čovjeka s cijelim Božjim stvorenjem. Na jednome drugome mjestu, oči su i rječotvorne. U meditativnom zapisu *Marijine oči* iz ciklusa *Lice prijatelja* autor kaže: *Oči riječju postadoše i Blago čovjeku koji Marijine oči preslika u svoje oči* (Golub, 2003a, 430). Uočljivo je da su oči shvaćene jednako u doslovnome kao i u figurativnom smislu, a u ovoj je pjesmi mistično i onostrano pogledom i očima prevedeno na blisko, neposredno i trenutno iskustvo Božje blizine i veličine.

Važnost je ljudskih osjetila naglašena i stoga što je to način na koji se Bog može objaviti čovjeku, jezik kojim će mu Bog progovoriti jer računa s čovjekovom stvorenom prirodom. Osjetila su također i medij kojim će čovjek razumjeti Božji jezik i govor. U svojim mikronarativnim zapisima iz knjige „Čežnja za licem“, Golub posvećuje jedan zapis svakome od osjetila, točnije organima: ustima, uhu, oku, nosu, ruci, nozi, srcu, uzdižući svjetovnu tjelesnost kao način zadobivanja spasenja. Ovako opisana bliskost kao „susretanje Krista po tijelu i u tijelu“ (Golub, 1988, 152) prirodno vodi prema sljedećoj točki u kojoj je čežnja za licem zapravo čežnja za licem prijatelja, a Prisutni Bog otkriva se kao prijatelj.

4. Bog koji se igra: teologija prijateljstva

Drugi je način Božje pojavnosti neodvojivo vezan za prijateljski odnos Boga i čovjeka te iz njega proizlazi: „Učiniti nekoga, dovesti nekoga u opstojanje zato da mu budeš blizak znači učiniti ga prijateljem. Prema tome na čovjeku se realizira osobita Božja naklonost, i to u najvišem obliku, a to je prijateljstvo.“ (Golub, 1997, 16) Pritom je potrebno svrnuti pozornost, kao i u prošleme poglavlju, na dva (pod)aspekta, dva čimbenika koji sudjeluju u doživljavanju ove Božanske predodžbe, a to su dijalog i igra. Na prvome mjestu, dijalog se ostvaruje unutar konteksta prijateljskog su-odnosa koji pretpostavlja i slobodu da se prijateljem bude. Čovjek i njegov Učitelj nalaze se u dijaloškoj poziciji koja čovjeku-učeniku dopušta preispitivanje i promišljanje Božanskog autoriteta u odnosu na ljudsku slobodu uz pomoć razuma kao što se primjećuje u pjesmi *Bio je to razgovor koji ono* (Golub, 2003a, 256). Budući da se na dijalog nikoga ne može prisiliti, njegova realizacija ovisi isključivo slobodi sudionika te je upravo u tome interpretativna i semantička potka Golubove teologije prija-

teljstva: *Znam,/ nema prijateljstva bez izbora,/ ni izbora bez slobode* (Golub, 2003b, 80). Osim toga, govor o Bogu kao prijatelju uvelike određuje i identitet čovjeka kao prijatelja: „Time je Isus pozvao da u gostoljubivosti, prijateljstvu, uopće u međuljudskom odnošenju, uložimo vlastitu osobu, sebe samoga kao put u slobodu.“ (Golub, 1988, 171)

Dijalogičnost je u Golubovu pjesničkom glasu konstanta te je osobno iskustvo gotovo uvijek katalizator ili pokretač doživljaja i osjećaja pjesničkog subjekta. Osim toga, pjesnički status dijaloga upućuje na to da se (su)govornici poznaju, a njihov prijateljski odnos otvara prostor egzistencijalnoj zapitanosti kao u pjesmi *Licem u lice: Ovo sam ja./ A kako si Ti mene zamišljao?/ Ah, što pitam, sve si znao./ Preda te sam evo stao:/ Izgubljeno dijete/ Sumnjičav mladić/ Prkosan muž/ Prijatelj stari/ Sve u isti ovaj čas* (Golub, 2009, 78). Apstraktno je razmišljanje pretočeno u svakidašnju neposrednost u bliskom susretu pjesničkog subjekta s Isusom. Početak pjesme nagoviješta da se radi o posebnoj, mogli bismo reći i milosnoj, spoznaji onoga što vjernici iščekuju, biti *oči u oči* s Isusom. Dva su pitanja semantički oslonac, a u iščekivanju odgovora perpetuirana je dramaturška igra skrivača. Čovjek se od Edena skriva od Boga, Bog čovjeka od Edena traži. Isto tako, Bog je čovjeku skriven, a na čovjeku je da ga neprestano traži. Pjesma je obilježena i blagom neizvjesnošću, koja se ponovno očituje u iščekivanju vječnosti: *Drugačijim sam si Tebe zamišljao (...)/ Sada te zamišljam kao Prijatelja Jedinoga* (Golub, 2009, 78).

Drugo očitovanje prijateljstva jest, dakle, u zajedničkoj igri jer je ona njegov preduvjet. Oboje moraju biti slobodni, u smislu nesvrhovitosti, i ugodni, pa se u dijalogu kao igri Bog otkriva kao *Deus ludens*. Ivan Golub jedan je od rijetkih naših teologa koji je, čak i u eshatološkom smislu, promišljao o igri i dao joj stvaralački, uzvišen status. U svom nadahnutom filozofsko-teološkom eseju *Darovana igra* (Golub, 2003a, 503-525) Golub obrazlaže pojam igre kao jezgreni pojam *Božjeg nutarnjeg postojanja* (Golub, 2000, 162) i metaforu odnosa Boga i čovjeka, ali i cjelokupnog čovjekova života. Ako je čovjek stvoren na sliku Božju, znači da se i igra na sliku Božju: „Osnova čovjekove igrivosti je Božja igrivost. Time što je slika Boga koji je *Deus ludens* čovjek je *homo ludens*.“ (Golub, 2003a, 514) Dakle, u autorovu shvaćanju igre, ona je prisutna od početka stvaranja jer je i *Božja riječ - Logos igra*.¹⁰ Ovo tumačenje Golub

10 Golub na nekoliko mjesta naglašava *uzajamnu prisutnost koja preslikava život Svete Trojice* (Golub, 1969, 45): „Kad čovjek čita rasprave o životu svete Trojice (...), ne može se otići dojmu da se život Svete Trojice odigrava (...) kao veličajna, sveta i uzvišena igra.“

nasljeđuje od Grgura Nazijanskog, a filozofski ga razrađuje sve do zaključka o igrivoj teologiji. Golubova poetska teologija jest *theologia ludens* i obratno: „Ako je teologija govor o Bogu, a Bog je *Deus ludens*, onda i teologija može biti - ili čak treba biti - *theologia ludens*.“ (Golub, 2003a, 524)

Opisano je najzornije vidljivo u pjesmi *Homo ludens imago Dei* u stihovima: *Reci mi, nije li život zapravo igra:/ igra što znaju je svi narodi, vremena sva/ igra skrivača* (Golub, 2003a, 370). U izboru se gramatičkog vremena pjesme očituje da budućnost nije samo ono što se ima dogoditi, nego je i naznaka vječnosti kao čovjekova odredišta, a vječnost je stanje. Stavljanjem i vizualnim grafičkim odvajanjem riječi danas unutar budućega vremena naznačeno je da se dio kraja može naslutiti već sada, u neprestanoj igri: *Kako će svršiti igra? I to znam/ - danas – naći će jedan drugoga*. Čovjek igrač, kao onaj koji se igra sa svojim prijateljem, Bogom igračem, istinska je slika Božja. Stoga bi igra u ovome shvaćanju, trebala biti i čovjekov *modus vivendi*: „Čovjek igrač Božji je postojanje čovjekovo i igra Božja je život naprosto te život milosti osobito.“ (Golub, 1990, 170) U pjesmi *Deus ludens* Božja je milost igriva, ludička, domišljata u susretu s ljudskom tvrdoglavošću: *U vječnosti bit će najljepše/ saznati igre Božje milosti/ s našom tvrdoglavošću* (Golub, 1998, 128). Drugim riječima, život u milosti život je otvoren za Božansku igru koja može naše buntovništvo i prkosnost okrenuti na dobro.¹¹

Pitanje bi *Što je pjesnik htio reći?* u Golubovu slučaju moglo glasiti i *Čega se pjesnik htio igrati?*, a odgovor: traženja Boga. Referirajući se na nizozemskog mislioca Johana Huizingu i njegovo filozofsko djelo o igri „*Homo ludens*“, Golub citira: „*Poiesis* je funkcija igre. Ona se odvija u prostoru za igru duha, u svijetu što ga duh sam sebi stvara.“ (Golub, 2004, 248) U slučaju Goluba-pjesnika to znači da je i poezija način ostvarivanja igre, prostor je pjesme prostor u kojem se pjesnički subjekt igra s Bogom, razgovara s Njim, susreće se, prijateljuje. Golubova je filozofska i pjesnička misao također igriva, ne boji se posljedica propitivanja, radoznalosti, spekulativna je i sklona istraživanju. U tim se obilježjima očituje dječji aspekt Golubova pjesništva, u neumornom, naivnom (ne i lakomislenom) prepuštanju igri. Osim toga, Huizinga zaključuje: „(...) igra je nešto samosvojno. Pojam *igra* višeg je reda od pojma *zbilja* jer *zbilja* igru pokušava isključiti, dok igra može u sebi sasvim dobro uključiti *zbilju*.“ (Huizinga, 1970, 66) Stoga

---

(Golub, 1990, 162)

11 Božanska igra jest nutarnji život Trojstva: „Čovjek je po pozivu ali i po ostvarenju preko združenosti s Isusom, osobom Trojstva, uveden u nutarnji život, u igru Trojstva.“ (Golub, 1990, 171)

bismo mogli zaključiti da je i Golubovo pjesništvo način dijaloške igre jer mnoge njegove pjesme pretpostavljaju razgovor ili očekuju odgovor. Iako nije uvijek izrijeком prisutan sugovornik, u činu čitanja pjesme, sugovornik postaje čitatelj.

Bog koji se igra jest Bog koji se smije¹² „jer igru prati smijeh (...), a smijeh je izraz zadovoljstva.“ (Golub, 2004, 253) Time dolazimo i do treće Božanske pojavnosti, a to je *Deus ridens*.

5. Bog koji se smije ili o teologiji radosti

Golubova je teološka, pjesnička i misaona konstanta pitanje Božjeg smijeha o čemu svjedoči pjesma *Deus ridens*, ali i mnogi drugi stihovi i tekstovi: *nekad me mnogo toga zanimalo/ danas bih samo jedno htio znati/ smije li se Bog iz prikrajka* (Golub 2003a, 308). Smijeh proizlazi iz igre jer je ona zadovoljstvo i radost: *Svijet je Božji smijeh./ Božji smijeh koji je postao vidljiv./ (...) Lice zemlje Božji je smijeh/ Smijeh – raja trag* (Golub, 1990, 196). Zato su tri Božja lica neodvojiva jedno od drugoga, to je lice prijatelja koji je blizak, s kojim se čovjek igra i smije.¹³ Preduvjet su takvog susreta s Bogom jednostavnost i otvorenost doživljajima, osjetima i osjećajima jer su i oni Božji.

Zanimljivost je Golubova pjesničkog karaktera povezanost i usklađenost sadržajne i izrazne dimenzije koju Slavko Mihalić naziva „pjesničkim impresionizmom“.¹⁴ Pjesnički je „subjekt sklon vizualnim doživljajima (...) pa bismo ga mogli usporediti s akvarelistom ili čak slikarom koji sve dojmove izražava u zamagljenosti pastela.“ (Mihalić, 1991, 606) Pjesnički subjekt koristi jezik da bi dočarao svoje iskustvo ili spoznaju, on je bogat metaforama i usporedbama, živopisan, oslikovljen. Zbog osobitosti evokativna jezika iskustvo doživljeno izvan pjesme postaje iskustvo čitanja ostvarujući dubok utisak na tankočutnog čitatelja. Golubov pjesnički izraz lako komunicira, čak i kada je riječ o dubokoj kontemplaciji što čitatelju olakšava prihvaćanje i razumijevanje Božanskih predodžbi onako kako ih vidi pjesnički subjekt. Posebno se to očituje u pjesmama u kojima govori o Božjem smijehu jer su nerijetko i same duhovite, s neočekivanom poantom.¹⁵

12 „Deus ludens je Deus ridens.“ (Golub, 2003a, 505)

13 „Prijateljstvo je u Bibliji opjevano kao najvredniji duševni život.“ (Golub, 1988, 19)

14 „Kao što pjesnik impresionist slaže jednu do druge boje kako bi tek njihovim zajedništvom ostvario stanoviti stupanj dojmljivosti, tako i naš pjesnik ispisuje jedan do drugog svoje stihove, zatim i kitice, pomišljajući na cjelinu koja će se javiti poput otkrića.“ (Mihalić, 1991, 605)

15 Bilo bi zanimljivo ispitati duhovitost pjesničkog jezika Ivana Goluba stilskom analizom

Dva (pod)aspekta u kojima se očituje prisutnost i pojavnost Boga koji se smije jesu radost i tišina. S jedne je strane radost u susretima, u pogledu, u slobodi kao stihovima pjesme *Tko me to gleda: Ili me gledaš Ti/ što si me obdario danas susretima/ i stavio mi u ruku svjetiljku/ napunjenu uljem radosti* (Golub, 2009, 86). Pjesnički je subjekt mnogih Golubovih pjesama onaj koji vidi, koji gleda, ali i onaj koji je gledan pa je razumljivo da su oči čest motiv.¹⁶ Ponovno zapitanost nad jednostavnom situacijom (gledanje u pun mjesec) obrće optiku pa pitanja izvana postaju pitanja prema unutra.¹⁷ Pjesnički je subjekt na početku pjesme u raspoloženju unutarnjeg monologa koji, međutim, može postati dijalog. Izravno obraćanje sugovorniku, *suslušatelju*, upućuje na to da se dijalog ostvaruje ne nužno riječima, nego i tišinom. Nutarnja tišina preduvjet je ostvarenja čovjekova odnosa s Bogom jer jedino onaj koji čuje svoju nutrinu u kojoj Bog progovara, može ispravno govoriti. Šutnja je čuvarica mudrosti u pjesmi *Šuti* (Golub, 2009, 276) i zato Golubov pjesnički subjekt u pjesmi *Spoj suprotnosti* šuti govorom i govori šutnjom (isto, 264), a u pjesmi spomenutoj na početku, *Poslanje stihova*, šutnjom sakriva blago (isto, 245). Ovo dvoje, radost i tišina, u Golubovoj pjesničkoj i teološkoj koncepciji nisu suprotnosti, nego stanje dosluha sa samim sobom. Duhovit sadrži u sebi riječ duh, to je na prvome mjestu onaj koji je duhovan, bogatog nutarnjeg života. Iz toga proizlazi i ispravna duhovitost, igriv i misaono aktivan duh koji, prema naslovu jedne druge pjesme, može *sve okrenuti u radost* (isto, 263). Kao što smo ustvrdili, pjesma, poezija, *poiesis*, najsnažniji je oblik stvaralačke igre, tj. umjetnosti.¹⁸ Ona je način komunikacije Golubova pjesničkog subjekta s Bogom kao i odgovor na pitanje kako do radosti: „ (...) radost je pjesma posljednica pravog postojanja, pokazatelj sklada u nama, i (...) sukladnosti s drugim (i Drugim.) (...) A ima li što snažnije od pjesme!“ (Golub, 1988, 37) i na drugome mjestu: *Ako Ti Jesi/ sve je pjesma./*

---

te kako jezik prenosi svoj sadržaj, no to ostaje izvan okvira ovoga rada. Za ovu je priliku dovoljno napomenuti da se takva gesta očituje u pjesmama kojima je tema Božji smijeh.

16 „Ako je lice crtež srca oko je srce lica.“ (Golub, 1988, 157)

17 Motiv punog mjeseca nailazimo i na još nekim mjestima, među ostalim i u spomenutoj pjesmi *Ti* koja završava stihovima: *Samo da vidim/ gdje je mjesec/ pun mjesec./ Uspeo se visoko. / Na nebo.* Puni mjesec predstavlja puninu, zaokruženost, cjelovitost te je slika svojstvenosti zamjenice *Ti* iz naslova pjesme.

18 „Ne samo zato što se u igri možda više nego igdje upoznaje čovjekova čud, niti samo zato što postoje igre s ozbiljnim posljedicama, nego nadasve zato što je igra u naravi, što iz nje izrastaju ozbiljne stvari, što je igra majka umjetnosti, baš kao što je rad otac znanosti.“ (Golub, 1990, 160)

A Ti Jesi (Golub, 2003b, 83). U slučaju Goluba pjesnika pjevanje je bivanje i, vratimo li se na pjesmu s početka teksta, disanje.

U pjesmi *Deus ridens ili Nasmijani Bog* (Golub, 2003b, 141-143) u dvostisima nižu se suprotnosti započinjući uvijek negacijom glagola *imati* u trećem licu jednine. I ova je pjesma iznimno impresionistički intonirana jer svaki od dvostiha predstavlja bogatu i sadržajnu sliku, osjet, doživljaj. To su isječci svakodnevnog života pjesničkog subjekta koji vodi bogat nutarnji život nudeći nam te trenutke u pjesmi. Pjesnički subjekt doživljava puninu, izobilje (*plenitudo*) koje upotreba negacije naglašava jer nema ničega izvan, sve je (već) sadržano: *Domini est terra/ et plenitudo eius*. Nakon ovih stihova primjećuje se postupna gradacija jer se riječi iz prvog stiha počinju ponavljati i u susljednom. Čvršća leksička povezanost upućuje i na čvršću semantičku vezu, a zgusnutost iskustva razrješava se posljednjom kiticom, jedinim trostihom: *Nema smijeha u mojoj osami/ Nema osame kad Ti se smiješ u meni./ Deus ridens*. Posljednji je stih jedini bez parnjaka; nastavak bi bio suvišak jer je nasmijani Bog Onaj koji u sebi sadrži sve do tada rečeno. Isto se može primijetiti i u stilskoj ravnoteži izraza. Prvu polovicu pjesme obilježava izbor konkretnih motiva opisanih u situaciji ili događaju. U drugome se dijelu pjesme, posebno u posljednjih desetak kitica, osjeća zaokret prema metaforičkom izražavanju i korištenju konceptualnih slikovitosti: *Nema pera koje držim u ruci/ Nema ruke moje kad ga vodi ruka Tvoja* (Golub, 2003b, 143).

Budući da Golub višestruko ističe Božju radost, kao način nutarnjeg Božanskog raspoloženja, kao uzrok čovjekova djelovanja i svrhu njegovog života, možemo zaključiti da je u njegovim pjesmama sadržana dijelom i teologija radosti: „Čovjeka je Bog stvorio radi čovjeka samoga, radi radosti stvorenjskog postojanja.“ (Golub, 1990, 163)¹⁹ Čovjek se raduje s Bogom i u Bogu, on je radost Božja, a Bog se raduje čovjekovoj stvorenosti, svome djelu.²⁰ Budući da je radost u temelju odnosa Boga i čovjeka, ona je, riječima Michela de Montaignea, „najizrazitiji znak mudrosti“.²¹ Upravo takvu jednostavnu i radosnu mudrost pronalazimo u Golubovu pjesništvu.

19 „Bog radosno jest. Božje postojanje je radosno postojanje. Kako bi inače poziv čovjeku pravedniku glasio: ‚Uđi u radost gospodara svoga‘ (Mt 25,21). Božji život je zadovoljstvo.“ (Golub, 1990, 162)

20 U pjesmi *Slika smo tvoja* stoji stih: *I raduješ se našoj radosti* (Golub, 2003b, 15).

21 U zapisu *Mudrost srca* iz zbirke „Čežnja za licem“ Golub citira de Montaignea: „Najizrazitiji znak mudrosti jest trajna radost.“ (Golub, 1988, 53)

6. Zaključak: *Dva lica, bez dvoičnosti!*²²

Lice je prepoznatljiv motiv Golubova pjesništva, ali i njegovih teoloških promišljanja te ne začuđuje da je njegovo pisanje izraz te čežnje: „Tko ne umije čeznuti za licem čovjeka ne može čeznuti ni za licem Boga.“ (Golub, 1988, 155) Stoga se da zaključiti da se ovdje tri opisana Božanska lica nadopunjuju i u stalnoj su međusobnoj međugri: „Božji trojstveni život se dakle odigrava (i) kao prijateljstvo. To je prijateljska igra. Bog igrač je prijatelj – Deus ludens amicus.“ (Golub, 1990, 162)

Pjesništvo Ivana Goluba jedinstven je primjer u hrvatskoj književnosti, ono je, riječima Slavka Mihalića, „primjer moderne duhovne lirike jer dopušta čitatelju da je dopisuje vlastitom maštom i vjerom“ (Mihalić, 1991, 606).²³ Golubova poezija osim za književnoestetske svrhe uživanja, služi i za osobni duhovni rast i razvoj osobito za duhovno osjetljiva čitatelja. Budući da je njegov umjetnički kredo stopljen s kršćanskim načelima, u njoj čitatelj vjernik može pronaći smjernice za izgrađivanje kršćanskih načela na svom putu približavanja prema Bogu. Njegova pjesnička senzibilnost, misaona pronicljivost i teološka iskričavost poziva otvorena čitatelja koji traga za višim stupnjem razumijevanja, ali i proživljavanja i doživljavanja pjesama.

Zaključno, tri različita (a ista) Božja lica otkrivaju tajnu i triju čovjekovih identiteta. Čitajući Golubove eseje i razmišljanja te posebice njegove stihove, pažljiv čitatelj može dobiti spoznaje o čovjekovoj naravi u Božjem zamišljanju. Čovjek, slika Božja, čovjek, prijatelj Božji i čovjek, radost Božja tri su različita (a ista) dijela čovjekove osobnosti te supostoje u međusobnoj dinamici. Moglo bi se reći i u međusobnoj igri skrivača te je čovjek tijekom života pozvan da traži i otkriva klicu pripadnosti Bogu unutar sebe. To je i slika aktivnog nutarnjeg života, potraga za skrivenim Božjim licem kojim Bog ljudima poklanja svoju blizinu. A kada igra skrivača završi, čovjek i Bog, dva prijatelja, naći će jedan drugoga. Neka to bude, kao i u pjesmi *Homo ludens – imago Dei*, već danas.

22 Citat je iz zapisa *Lice* (isto, 154).

23 I Miro Vrgoč u svome tekstu Golubovu misao opisuje kao suvremenu: „U obradi teme Golub se pokazuje kao vrstan, suveren, samostalan, ekumenski, posebno biblijski i predajom nadahnut teolog, uza sve to suvremen.“ (Vrgoč, 1991, 189)

Popis izvora i literature

- Golub, Ivan (1969). Prisetni. Misterij Boga u Bibliji. Zagreb: Nadbiskupski duhovni stol – Glas Koncila
- Golub, Ivan (1988). Čeznja za licem. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Golub, Ivan (1990). Prijatelj Božji. Zagreb: ITP „Naprijed“
- Golub, Ivan (1994). Oči. Zagreb: IK „Naprijed“
- Golub, Ivan (1997). Milost. S predavanja. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Golub, Ivan (1998). Hodočasnik u Hrvatsku. Zagreb: Školska knjiga i Barcelona: Oikos Tau
- Golub, Ivan (2000). Lice prijatelja. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Golub, Ivan (2003a). Sabrana blizina. Tonko Maroević (izbor i predgovor). Zagreb: Mozaik knjiga
- Golub, Ivan (2003b). Dušom i tijelom. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika
- Golub, Ivan (2004). Najprije čovjek. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Golub, Ivan (2009). Nasmijani Bog. Deus ridens. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika
- Gruber, Werner J. (1991). Dem Wortes Atem spüren. Entwürfe einer „Theologie der Nähe“ aus ausgewählten Werken Ivan Golubs in 6 Schritten. U: Ratko Perić (prir.), Homo imago et amicus Dei: Zbornik u čast Ivana Goluba (str. 192-203). Rim: Papinski hrvatski Zavod svetog Jeronima
- Johan Huizinga (1970). Homo ludens. O podrijetlu kulture u igri. Zagreb: Matica hrvatska
- Kravar, Zoran (1983). Lirska pjesma. U: Zdenko Škreb, Ante Stamać (ur.), Uvod u književnost (str. 485-529). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske
- Mihalić, Slavko (1991). Pjesnički impresionizam Ivana Goluba. U: Ratko Perić (prir.), Homo imago et amicus Dei: Zbornik u čast Ivana Goluba (str. 604-608). Rim: Papinski hrvatski Zavod svetog Jeronima
- Rendić, Smiljana (1991). Ivan Golub: pjesnik izvan geta „katoličkog ilirizma“. U: Ratko Perić (prir.), Homo imago et amicus Dei: Zbornik u čast Ivana Goluba (str. 609-614). Rim: Papinski hrvatski Zavod svetog Jeronima
- Vrgoč, Miro (1991). Eikonologija Ivana Goluba. U: Ratko Perić (prir.), Homo imago et amicus Dei: Zbornik u čast Ivana Goluba (str. 178-191). Rim: Papinski hrvatski Zavod svetog Jeronima

The Comprehension of God in Selected Poems of Ivan Golub

Summary

This paper examines the plurality of God's occurrences in human life, as comprehended by the author Ivan Golub, in several of his selected poems. The author of this paper seeks to find evidence for a triple typology, precisely for three different faces of God: the God who is present, the God who is playful and the God who smiles. The aim of this paper is to argument and interpret these three conceptions of God. It is possible to find implicit evidence of these conceptions on a formal or semantic level of the poem as well as through its atmosphere. In the first place, there is a dialogical position of a man who is a disciple, a learner, towards the Master that enables rational questioning and deeper consideration of God's authority in relation to human freedom. The second aspect represents the possibilities for options when carrying the cross which is seen in the simplicity of Golub's poetic expression that hides a profound mysticism starting with an encounter. Golub's poems demonstrate a cheerful symbolism even in the smallest details which exhibit the playful habitus of his poetic discourse. A third interpretative perspective investigates the special role given to silence and solitude in human life. These conditions for Golub are of the same importance as conversation either with God or humans. It can be concluded that dialogue, optimism and contemplative silence are presents offered by God through Golub's artistic and poetic expression and can be regarded as subtle instructions for the reader who is also a believer. Golub's philosophical thought and its relation to his poetic strategies will be only shortly noted, while its thorough elaboration will be left for another occasion.

Keywords: contemplative silence, Deus ludens, Deus ridens, dialogic poetic subject, the poetry of Ivan Golub, a present God.